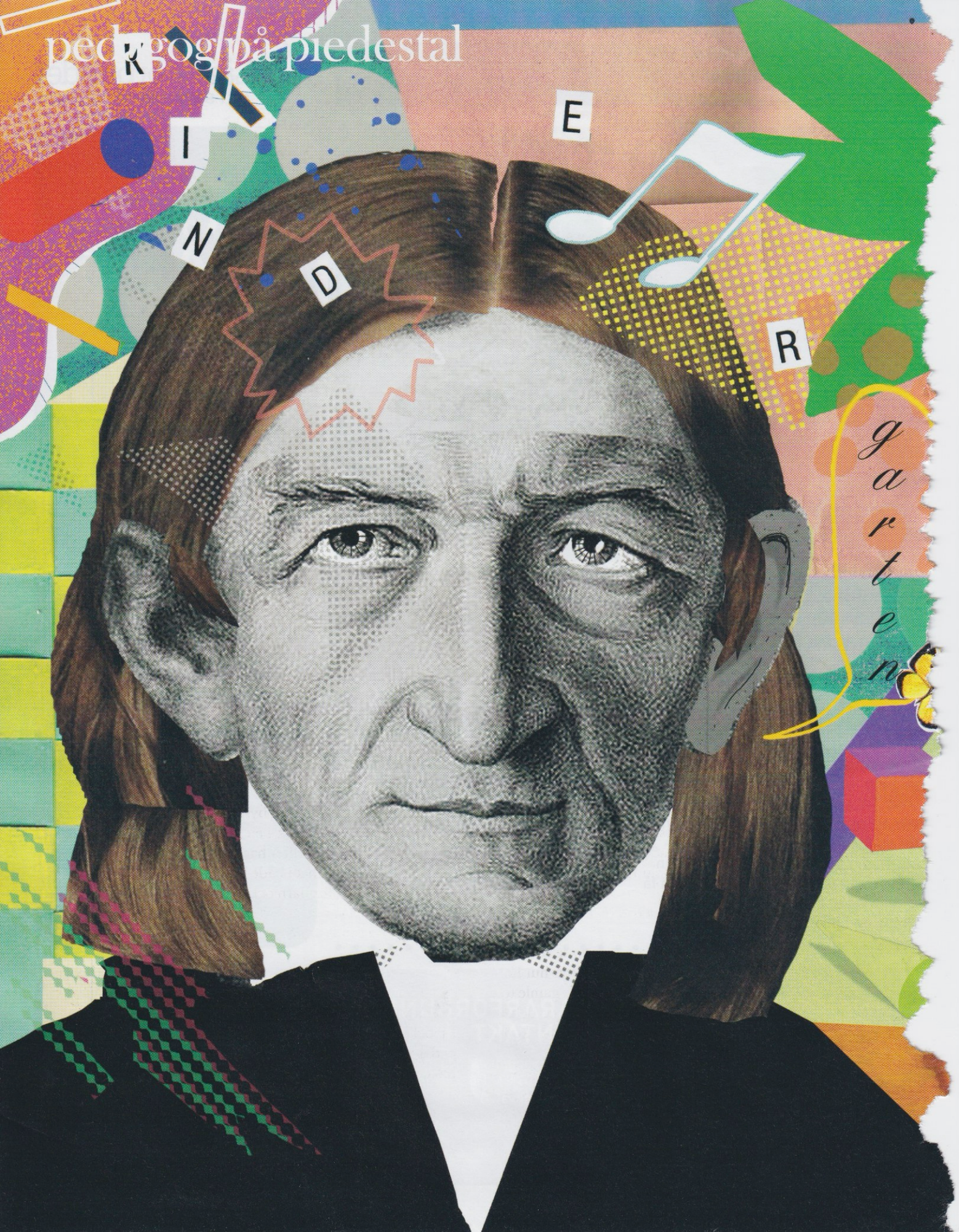

pedagog på piedestal

g
a
r
t
e
n

Trädgårdspedagogen

Den tyske pedagogen Friedrich Fröbel är mest känd för træklossar, pappersvikningar och rim och ramsor. Men bakom den till synes formaliserade pedagogiken finns en passion för barns rätt att lära genom att leka – helst i en trädgård.

TEXT Katarina Björvall BILD Pia Koskela

EN LÅNG, MAGER man med håret hängande går i spetsen för en grupp barn, barfota och illa klädda, ut ur hembyn och uppför en bergsluttnings. De stannar till och mannen leder en sånglek innan han låter barnen stoja fritt. Kärleksfullt ser han på.

Så beskriver baronessan Bertha von Marenholtz Bülow sitt första möte med Friedrich Fröbel, och hon berättar hur hon då säger till sin väninna: "Den här mannen kallas 'gamle tok' av folk här – kanske är han en av dem som förlöjligas och stenas av sina samtida men som framtida generationer kommer att resa monument över."

Och så blev det. I alla fall en tid, tills monumenten föll.

Friedrich Fröbel föddes 1782 i Oberweissbach i dåvarande furstendömet Preussen. Hans mor dog innan han fyllt ett år och fadern, som var protestantisk präst, bildade en ny familj där den lille Friedrich inte togs väl om hand. På grund av en

konflikt mellan pappan och byskolan placerades han vid skolstarten som ende pojke i en flickskola. Han vantrivdes. I sina självbiografiska skrifter har han senare beskrivit vilken betydelse hans utsatthet i både hemmet och skolan fick för hans engagemang för barn och deras rätt till en god uppväxt.

När Friedrich var tio år ordnade hans bror Christoph så att en morbror fick ansvar för hans fostran. Han flyttades till en pojkskola och fick så småningom praktisera hos en skogvaktare. Där väcktes hans intresse för sambandet mellan naturen och människan.

Från sjutton års ålder och ett antal år framåt studerade Fröbel en rad ämnen – naturvetenskap, matematik, filosofi, pedagogik och flera orientaliska språk – vid universiteten i Jena, Göttingen och Berlin. Vad skulle han bli, skogvaktare, bonde, arkitekt? Han flackade mellan planerna och lämnade alla studier oavslutade.

Så blev han erbjuden ett lärarjobb vid en nystartad modellskola i Frankfurt. Han tackade ja, trots att yrket hade låg

pedagog på piedestal

status. Redan efter en dags undervisning skrev han till Christoph att han kände att han var född lärare.

Skolan i Frankfurt drevs enligt Pestalozziska principer. Fröbel blev inspirerad och sökte sig till sin berömda kollegas skola i schweiziska Yverdon för två långa praktikperioder. Då var han, som han själv har beskrivit det, både lärare och elev. Han utvecklade sin undervisning i botanik och geografi under vandringar i naturen, han fick nya insikter om betydelsen av musik och han studerade lekens roll.

Ett tema hos Fröbel som nu gjorde sig märkbart är sökandet efter sammanhang och helhet. Redan på universitetet hade han saknat en idé om hur ämnena kunde knytas till varandra, och den bristen såg han även hos Pestalozzi. Fröbel menade att alla ämnen, från räkning till språkundervisning och sång, kunde utgå från samma grund.

År 1817 startade Fröbel sin första och mest kända skola i den fattiga lilla byn Keilhau i Thüringen i det som i dag är centrala Tyskland. Skolan omfattade alla årskurser fram till studenten. I början var de flesta eleverna pojkar, men så småningom lockades även flickor dit.

Detta var den tidiga industrialiseringens tid. Även kvinnor började arbeta utanför hemmet och uppfostran måste därmed överlätas till det framväxande skolsystemet. Lärarna var ofta avhoppade underofficerare och disciplinen var hård, något Fröbel opponerade sig emot.

PÅ HANS SKOLA gick lärare och elever i naturen, samlade växter och idrottade tillsammans. De tilltalade varandra med du och tillbringade mycket tid i skolans trädgård, där de kvadratiske lotterna användes både för att utveckla barnens sinne för geometri och för att lära dem ta ansvar för spirande liv och på så sätt se sin egen roll som växande organismer. Eleverna betraktades som aktiva och produktiva och deras nyfikenhet sågs som en resurs.

I Keilhau gifte sig Fröbel med Henrietta Wilhelmine Hoffmeister, som han hade lärt känna i Berlin. Efter hennes död 1839 skulle han leva som änklings i många år. Sent i livet gifte han sedan om sig med Luise Levin, lärarinna och aktiv inom lärarutbildning. Fröbel fick aldrig några barn, men många av hans brorsbarn gick på skolan i Keilhau och tillvaron där liknade på sätt och vis en storfamilj.

I sitt utforskande av lärande sökte sig Fröbel baklänges genom barnets utveckling – han började med de äldre barnen och intresserade sig först på 1830-talet för småbarn. Samtidigt vidgade han under årens lopp sitt fokus från inläring till utveckling av hela den lilla människans person. Någon stark teoretisk grund att bygga småbarnspedagogik på fanns

inte – han hämtade sina idéer från Comenius, Rousseau och Pestalozzi, trots att de alla var fokuserade på skolbarn.

År 1837 startade han sin första småbarnsverksamhet i Blankenburg inte långt från Keilhau. Men vad skulle den kallas? Ordet småbarnsskola var etablerat, men Fröbel väjde sig mot det eftersom hans verksamhet inte skulle innehålla skolmoment. En vän till honom har beskrivit hur ett nytt begrepp myntades när Fröbel under en promenad plötsligt utbrast: "Kindergarten ska det heta!" Hans poäng var att ordet omfattade den så centrala trädgården.

En grund i Frøbels småbarnspedagogik är det material som han nu utvecklar. Det är av två slag: lekgåvor och sysselsättningar. Leggåvorna var sannolikt ursprungligen sex till antalet, från den första som var bollar i olika färgat ullgarn, via den andra som var klotet, kuben, cylindern och konen i bokträ, till de övriga som var olika uppsättningar klossar i skilda storlekar och former förpackade i kubformade lådor.

Frøbels tanke är att varje gåva växer ur den föregående. Sfären – i form av bollen eller klotet – har en särställning som både den minsta och den största beståndsdel. Fröbel inspirerades här, enligt Birgitta Wallströms bok om Frøbelpedagogik, av att det tyska ordet ball innehåller ordet all som han associerade till världsallett.

Efter dessa ursprungliga gåvor har fler tillkommit som utvecklar till exempel känslan för ytor och samspelet mellan två och tre dimensioner – pappersband att fläta, papper att vika till olika former, stickor att fästa ihop till fantasifulla konstruktioner.

Gränsen mellan dessa mer utvecklade gåvor och det som

Fröbel kallade sysselsättningar är flytande. Men en skillnad är att sysselsättningar är lekar som utgår från obearbetat naturmaterial – sand, lera, bär, frukt. Barnet får träna former och proportioner, kontraster och likheter. Det kan också bygga fram sagor och träna matematik eller öva en kombination av dessa färdigheter. Som Wallström noterar så bygger det tyska ordet för berätta, erzählen, på ordet för räkna, zählen.

En minsta gemensam nämnare för sysselsättningarna – och en motsvarighet till gåvornas sfär – är punkten. Den är både den enklaste enheten och den mest abstrakta, eftersom den varken har längd, bredd eller tjocklek. Men den konkretiseras i till exempel perforeringen av ett papper i mönster.

DEN HÖGSTA FORMEN av liv hos Fröbel är leken – han såg den i spädbarnets första lustfyllda rörelser och han hörde den i jollret. Utifrån denna syn utvecklade han rim, ramsor och sånglekar. Mycket av hans lekteori känns igen i klassiska lekar som Inte stöta golv, Imse vimsen spindel och de belysta händernas skuggspel mot en vägg.

Respekten för varje enskilt barn är en kärna, men viktig är också gruppen. Barngruppen blir genom Fröbel ett begrepp som står sig än i dag. När ett enskilt barn lyfts fram i gruppelkärna är det för att det ska få känna sin egen betydelse för gruppen.

Frøbels sympati för det lilla barnet är unik för hans samtid. Han avvisar tanken på arvsynd. Han ser inte heller som många andra barnet som en formbar lerklump i den vuxnes hand utan som en spirande växt, fylld av energi och skönhet.

Lärarens roll är att leda barnen från fri lek till mer riktade sysselsättningar. Riktningen ska ha en varsam styrning, läraren får aldrig ta arbetet ur ett barns hand, aldrig forcera eller tvinga barn vidare till ett nytt moment. I sin bok *Människans fostran* skriver Fröbel om läraren: ”Han måste ge och ta, han måste verka förenande och isärtagande, föreskrivande och beledsagande; ingripande, aktiv och tålmodigt överseende, passiv; begränsande och befriande, fast och rörlig – efter

dessas grunder måste barnet, lärjungen utbildas.”

Sådana formuleringar är typiska för Fröbel och illustrerar det som brukar kallas hans lag om motsatsernas förening – en dialektisk idé om att allt kan ställas mot sin motsats och att ur det mötet uppstår den harmoniska helheten.

Många av Frøbels före detta elever drogs själva senare till läraryrket. Det gällde även kvinnor. Fröbel såg modern och kvinnan som den naturliga startpunkten för barns utbildning, en för tiden kontroversiell tanke.

Preussisk skolpolitik ville fostra barn till anpassning och underordning, bland annat som lydig arbetskraft åt industrin. Frøbels jämlika uppfostransideal sågs som ett hot. Han blev mer och mer motarbetad, särskilt efter revoltåret 1848 som fäste makthavarnas uppmärksamhet på ett växande folkligt missnöje. Han beskyldes inte bara för socialism utan också för ateism, något som tog den varmt troende Fröbel hårt.

Keilhaus rykte solkades och föräldrar tog sina barn från skolan. År 1851 stängde den preussiska regimen alla skolor och barnträdgårdar som bekände sig till Frøbels pedagogik. Fröbel stretade på med det som i dag kallas opinionsbildning, men strax efter ett föredrag på ett stort lärarmöte i Gotha blev han sjuk och han avled sommaren 1852.

Det preussiska förbudet mot Fröbelpedagogik gällde under nio år. Under 1800-talets senare halva spreds läran inte bara i Preussen utan runt om i Tyskland och vidare till Italien, Frankrike och andra europeiska länder och även till Japan och USA. Han påverkade också senare pedagogiska förgrundsgestalter – Dewey hänvisade ofta till honom, Montessori avstod men en del av hennes material är slående likt Frøbels.

Fröbel fick under 1900-talet också alltmer kritik. Hans metoder sågs som alltför formaliserade, mekaniska och styrande, till exempel när barn sattes att perforera papper eller filt enligt förtecknade mönster. Sådana övningar kan vara ett uttryck för att Frøbels efterföljare hade förvanskat hans pedagogik, men det är svårt att bedöma. Fröbel själv betonade att det inte fanns något statiskt i hans pedagogik och att den skulle ta tre hundra år att färdigutveckla. Vilket skulle betyda att det nu återstår ungefär hundra år av utveckling.

Katarina Bjärvall är frilansjournalist
pedagogiskamagasinet@larartidningar.se

FRIEDRICH FRÖBEL

Den tyske pedagogen Friedrich Fröbel (1782-1852) är mest känd för sitt småbarnsmaterial. De bollar, cylindrar, klossar och läggsplattor som han utvecklade i olika uppsättningar och former var från 1800-talet och minst hundra år framåt använda för pedagogisk lek i förskolor i stora delar av världen. Men Fröbel utvecklade också teorier med fokus på skola och inläring. Hans grundtanke här handlade om sammanhang: läraren och eleverna skulle utforska kunskap tillsammans och, ofta med hjälp av naturen och trädgården, knyta ihop till synes skilda ämnen till en helhet. Hans mål var att skolan skulle förenas med livet i övrigt.

ATT LÄSA

Robert B Downs, *Friedrich Fröbel*, Twayne Publishers 1978
Friedrich Fröbel, *Människans fostran*, Studentlitteratur 1995
Birgitta Wallström, *Möte med Fröbel*, Studentlitteratur 1992

Detta är den sista delen i serien. Läs alla på pedagogiskamagasinet.se, sök på "pedagog på piedestal". I höst kommer alla delarna samlade i en bok från Lärarförlaget.